

dc_902_14

Szövegkoherencia a fordításban

Károly Krisztina

Az MTA doktora címért
benyújtott értekezés tézisei

Budapest, 2014

dc_902_14

Tartalom

1. A kitűzött kutatási feladat	2
1.1. A vizsgálat tárgya	2
1.2. Célkitűzések és kutatási kérdések	2
1.3. A vizsgált nyelvek, műfaj és fordításfajta	3
1.4. A vizsgálat elméleti kerete	4
2. A kutatás módszerei	5
2.1. Az empirikus vizsgálatok kutatási kérdései	5
2.2. Az elvégzett vizsgálatok menete, az adatfeldolgozás módszerei	6
2.3. A hírszöveg mint az elemzés korpusza	7
3. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása	8
3.1. Az öt fő kutatási kérdéshez kapcsolódó új tudományos eredmények	8
3.2. A részvizsgálatok kérdéseire kapcsolódó új tudományos eredmények	9
3.3. Összefoglalás, kitekintés	11
4. A doktori mű témaköréből készült saját publikációk jegyzéke	15
Hivatkozások	17

1. A kitűzött kutatási feladat

1.1. A vizsgálat tárgya

A vizsgálat tárgya a szöveg, ezen belül a **fordítási szöveg** és a **fordítási szövegalkotás**. Tanulmányozásukra azért van szükség, mert a legújabb kutatások arról tanúskodnak, hogy a fordítási szöveg „más” mint a nem fordítás eredményeként keletkezett szöveg, és ez a máság elsősorban szövegszinten mutatható ki. Doktori munkám ennek a kérdésnek az alaposabb megértésére vállalkozott, mégpedig a koherencia szövegstruktúrában nyomon követhető összetevőinek mélyreható vizsgálatán keresztül. A fordítási szöveg mint speciális szöveg és a fordítási szövegalkotás mint sajátos szövegalkotás jellemzőit leíró szemlélettel és a modern szövegvizsgálatokra jellemző kognitív keretben mutatja be, amely a szöveget mint szerkezetet és folyamatot tanulmányozza. Vizsgálataim elsősorban a fordítás produktumára (a célnyelvi szövegre mint struktúrára) összpontosítanak, de nem hagyják figyelmen kívül a fordítási szövegalkotást kísérő folyamatot (mint nyelvi és értelmi műveletek sorát) sem.

A hazai és nemzetközi szakirodalomban a különféle nyelvpárspecifikus fordítói szövegalkotási stratégiák azonosításával és leírásával foglalkozó munkák a forrás- és célnyelvi koherenciateremtés különféle eszközeit, valamint a fordítás során keletkező ún. koherencia- és kohéziós eltolódásokat többnyire egymástól függetlenül, izoláltan vizsgálják (pl. egy-egy kohéziós eszköz nyelvpárspecifikus „viselkedését” írják le). Ebből következően igen korlátozottak az ismereteink a **szövegszintű fordítói stratégiákról**. Alig áll rendelkezésünkre empirikus adat arra vonatkozólag, hogy a szövegben „folytonosságot”, s ezáltal koherenciát teremtő különféle nyelvi és nem nyelvi eszközök egymással milyen viszonyban állnak, s hogy az egyik esetében tapasztalható változás (eltolódás) miként hat(hat) a többi eszközre és a célnyelvi szöveg egészére. E kérdések megválaszolásához komplex, strukturális megközelítésre van szükség. Ezért a könyv egy olyan új, fordítási szempontú szövegelemző modellt dolgoz ki, amely lehetővé teszi nemcsak a koherenciateremtés különféle eszközeinek átfogó leírását a fordításban, hanem a nyelvpárspecifikus koherenciaeltolódások, valamint az ezekhez vezető szövegszintű fordítási stratégiák azonosítását is.

1.2. Célkitűzések és kutatási kérdések

A munka során a következő célok vezették a gondolkodásomat:

- (1) Egy olyan komplex, fordítási szempontú szövegelemző modell kidolgozása, amely megjeleníti a fordítási szöveg és a fordítási szövegalkotás folyamatának összetettségét és a koherenciateremtés szempontjából releváns aspektusait, és ezáltal alkalmas a fordítás során keletkező koherenciaeltolódások hiteles (*valid*) és megbízható azonosítására és leírására.
- (2) A fordítás során keletkező koherenciaeltolódások, valamint az ezeket kísérő szövegszintű fordítói stratégiák azonosítása és leírása egy konkrét nyelvpár, fordításfajta, valamint műfaj vonatkozásában, különös tekintettel a kohéziós, a retorikai, valamint a műfaji szerkezet célnyelvi (re)produkciójára.
- (3) A vizsgált szövegszerkezeti változók és műfaji szerkezet interakciójának feltárása.
- (4) Egyes, a vizsgálat tárgya (a koherencia szövegstruktúrában nyomon követhető összetevői célnyelvi (re)produkciója) szempontjából releváns, fordítási univerzálénak tartott jelenségek vizsgálata.

E célok teljesítéséhez a **legfontosabb kutatási kérdéseim** között volt az, hogy

- (1) miként elemezhető a szövegkoherencia célnyelvi (re)produkciója a fordításban;
- (2) alkalmasak-e az eredetileg angol nyelvű, eredeti (vagyis nem fordítási) és független (vagyis egymástól nem függő, mint a forrás- és a célnyelvi) szövegek elemzésére kidolgozott elméletek és módszerek a fordítás vizsgálatára;
- (3) azonosítható-e koherenciaeltolódás a magyar hírszövegek angol nyelvű fordításában a kohéziós, a retorikai és a műfaji szerkezet vonatkozásában;
- (4) az esetleges koherenciaeltolódások milyen következményekkel járnak a globális szövegértelmezés (különös tekintettel a hírszövegek információs és propozicionális tartalma) szempontjából;
- (5) milyen következtetések vonhatók le a korpusz alapján a vizsgálat tárgya szempontjából releváns fordítási univerzálék (az explicitációs hipotézis¹ és az ismétléskerülési hipotézis²) hitelessége tekintetében?

Az egyes szövegszerkezeti változók részletes elemzése a fenti fő kérdések pontosítását, konkretizálását tették szükségessé. Az így kialakult konkrétabb kutatási kérdéseket a módszerek leírásánál mutatom be.

1.3. A vizsgált nyelvek, műfaj és fordításfajta

Mivel a vizsgálat abból az alaptételből indul ki, hogy a fordítási szövegalkotás sajátosságait a fordítás célja/funkciója és a fordítandó szöveg műfaja/típusa függvényében célszerű leírni, a könyv a fenti célok megvalósítására a **magyar–angol** nyelvpár, a **sajtófordítás** és ezen belül a **hírszöveg** műfaj fordításának elemzésén keresztül vállalkozott. Ennek megfelelően nem volt célja általánosítható, minden nyelvpárra, fordításfajta és műfajra kiterjedő következtetések megfogalmazása. A cél az első, megkerülhetetlen lépés megtétele, vagyis – az adatok mélyreható, feltáró és leíró jellegű elemzésén keresztül – állítások/hipotézisek megfogalmazása volt olyan, a szöveg- és a fordításkutatás szempontjából kulcsfontosságú jelenségek vonatkozásában, amelyeket a szakirodalom és a kutatások eddig nem vagy csupán részben és (ebből fakadóan) nem kellő részletességgel vizsgáltak.

A korpusz politikai és gazdasági témájú, elemző jellegű, magyar nyelvű újságcikkeket és ezek angol nyelvű fordításait tartalmazza. Ez a műfaj azért különösen alkalmas a könyvben vállalt feladatok elvégzésére, mert ezek a szövegek kellőképp „semlegesek” és közérthetőek ahhoz, hogy a kohézió- és koherenciateremtés különféle eszközeinek használatát (pl. az ismétlés-használatot) ne befolyásolja bennük más (akár stilisztikai) szempont: például a szépirodalmi szövegek sajátos nyelvhasználata, vagy az erősen formális (pl. tudományos vagy jogi) szövegek szakterminológiája.

A sajtófordításra azért esett a választásom, mert a globalizációnak és az információs társadalomnak köszönhetően a média és a médiafordítás kiemelt figyelmet kapott az elmúlt harminc évben mind a közéletben, mind a kutatások terén. Jelentős nemzetközi kutatási

¹ Az explicitáció olyan tudatos vagy ösztönös fordítási művelet, amely során a forrásnyelvben csupán implicit módon (tehát beleértve) szereplő információ a célnyelvi szövegbe explicit módon (kifejtett formában) kerül bele (Vinay–Darbelnet 1995). Az explicitációs hipotézis kimondja, hogy a nyelvek és a különféle szövegek rendszerbeli különbségeitől függetlenül, a fordítás során megnövekszik (a forrásnyelvi szöveghez képest) a célnyelvi szöveg kohéziós explicititása (Blum-Kulka (1986: 19).

² Az ismétléskerülési hipotézis szerint a fordítások általában kevesebb szó szerinti ismétlést tartalmaznak, mint az eredetileg az adott nyelven született szövegek (Baker 1993).

tevékenység foglalkozik a médiaszövegek sajátosságainak és azok fordításának kérdéseivel is. A kutatások eredményei markáns különbségeket mutatnak azonban abból a szempontból, hogy a hírszövegek fordításai mennyire hűek a forrásnyelvi szöveghez: a fordítók egy része teljesen eltér az eredeti szöveg információtartalmától és sajátos „helyi” változatként jeleníti meg a szöveget a célnyelven, míg mások szorosan követik a forrásnyelvi szöveget és vele szinte azonos célnyelvi változatot hoznak létre. Bár a hírszövegek fordítását kísérő fordítói stratégiák azonosításával és leírásával sokan foglalkoznak, keveset tudunk arról, hogy e stratégiákat pontosan mi váltja ki, ezeket milyen (pl. műfaji) normák vagy szövegépítési sajátosságok motiválhatják. A kötet ezekre a kérdésekre is választ ad.

1.4. A vizsgálat elméleti kerete

A könyv által bemutatott komplex, fordítási szövegelemző modell kialakítását, majd az elemzéseket meghatározó elméleti megközelítés tíz megállapításban összegezhető. A vizsgálat – **elméleti orientációját** tekintve – tehát a következő (részben egymással összefüggő) elveken nyugszik:

(a) a **koherencia** kérdésében:

- (1) Értelmezésben a koherencia **funkcionális és kognitív** természetű jelenség, s mint ilyen, meghatározó tényezőjének tekintem a szöveg megalkotóját, értelmezőjét és kontextusát (vö. de Beaugrande–Dressler 1981; de Beaugrande 1997; Givón 1990). A koherencia tehát felfogásomban nem csupán a szöveg jellemzője, hanem az olvasó fejében végbemenő kognitív folyamatok eredménye is. A szöveg értelmezése során a kohézió és a koherencia állandó interakcióban áll. Az olvasó akkor tudja megérteni, feldolgozni a szöveget, ha képes dekódolni a felszíni függőségeket (pl. kohézió) és, ezzel egy időben, értelmezni a mögöttes, fogalmi függőségeket (koherencia).
- (2) Mivel az értelmezés nem minden szöveg és nem minden olvasó esetében azonos mértékben valósul meg, a koherenciát **graduális/relatív** jelenséggként fogom fel (vö. Péter 2005).
- (3) A koherencia **komplex** jelenség: egyes összetevői magában a szövegstruktúrában követhetők nyomon, míg mások a befogadó és a szöveg által közvetített információk közötti interakcióban (vö. Sanders–Spooren–Noordman 2007).
- (4) A **szövegstruktúra** úgy vélem – ha nem is kizárólagos módon –, de jelentős mértékben **befolyásolja** a megértést, s ezáltal a koherenciát, mivel elemei (pl. a kohéziós eszközök, tematikus struktúra), mint „jelzések”, segítik/vezetik az olvasót a szöveg alkotója által szándékolt (koherens) értelmezés kialakításában.

(b) a **kohézió és a koherencia viszonya** kérdésében:

- (5) A kohézió nyelvi jelenség, míg a koherencia ennél tágabb fogalom, amely nyelvi és nem nyelvi jelenségeket is magába foglal.
- (6) Kohézió a szöveg felszíni elemei közötti, grammatikai függőségeken alapuló kölcsönös összefüggéseket értem, míg koherencián azt a (szöveg)minőséget, amely a „mögöttes” tartalom (fogalmak és viszonyok) folyamatosságából és értelmezhetőségéből fakad (vö. de Beaugrande 1997; Enkvist 1990).

(c) a **fordítás** kérdésében:

- (7) A fordítást az eredeti szövegalkotáshoz hasonlóan **kommunikatív eseménynek** (vö. de Beaugrande 1997) tekintem. Következésképp ennek megfelelően is vizsgálom, nem formális egységek (szavak vagy mondatok) összességeként.

- (8) A fordítás eredményeként keletkező szöveget, az eredeti szövegekhez hasonlóan **komplex nyelvi, kognitív és társadalmi jelenségnek** tartom, ami egyszerre nyilvánul meg produktumként (mint szerkezet) és folyamatként (mint műveletek sora).
- (d) a **komplex, fordítási szövegelemző modell** kérdésében:
- (9) Mint ún. elemzőmodell, feladatának tartom nem csupán a vizsgált jelenség összetevőinek megjelenítését, hanem azok – adott elméleti kereten belül történő – lehetséges vizsgálati módjának a leírását is. A könyvben vázolt elemzőmodell tehát egyszerre elméleti és módszertani természetű azáltal, hogy elméleti háttere összhangban áll a korszerű szövegvizsgálatok eredményeivel és hogy alkalmas a szövegkoherencia célnyelvi (re)produkcióját kísérő, nyelvpárspecifikus, szövegszintű fordítói stratégiák azonosítására és leírására.
- (10) Az elemzőmodell **fordítási szempontú**, mivel lehetővé teszi az elméleti szempontrendszerek alkalmazását párhuzamos szövegek (fordítások) vizsgálatára.

2. A kutatás módszerei

A kutatást motiváló kérdések **empirikus vizsgálatok során** elvégzését tették szükségessé. Az elemzések fókuszában a kohéziós, az ismétlés-, a topik- és a retorikai szerkezet állt, valamint ezek interakciója egymással és a műfaji szerkezettel. Az adatelemzés a komplex, fordítási szövegelemző modell segítségével történt.

2.1. Az empirikus vizsgálatok kutatási kérdései

Az empirikus vizsgálatok a bevezetőben felsorolt öt fő kutatási kérdés pontosítását igényelték a konkrét elemzés fókuszának megfelelően. A részelemzések így az alábbi kérdésekre kerestek választ:

Kohéziós kötések a fordításban:

- (1) Azonosítható-e kohéziós eltolódás a magyarról angolra fordításban a kohéziós eszközök gyakorisága és minősége tekintetében?
- (2) Érvényesül-e az explicitációs, illetve az ismétlés-kerületi hipotézis?
 - (2a) Növekszik-e a fordításban a kohézió mértéke új vagy explicitebb kohéziós eszközök szerepeltetése révén?
 - (2b) A referencia esetében áll-e a célnyelvi szövegben névmási behelyettesítés olyan helyen, ahol a forrásszöveg megismétli a referált elemet vagy annak szinonimáját használja?
- (3) Azonosítható-e opcionális kohéziós eltolódás
 - (3a) speciális diskurzusfunkcióval rendelkező szövegmondatokat (pl. cím, témamondat, első vagy zárómondat) összekötő kohéziós eszközök fordításában;
 - (3b) az eseménystruktúra valamely pontján?
- (4) Módosít-e az opcionális eltolódás a célnyelvi szöveg információ-/hírtartalmán?
- (5) Az eltolódások mennyiségét és minőségét miként befolyásolják a vizsgált nyelvpár rendszerbeli sajátosságai, illetve a műfaji jellemzők?

Ismétlés a fordításban:

- (1) Azonosítható-e ismétléseltolódás a magyarról angolra fordításban a lexikai ismétlés gyakorisága, minősége, valamint kombinációi (vagyis az ismétléskötelékek kombinációja/mintázata) tekintetében?
- (2) Mi a lexikai ismétlés szerepe az eredeti és a fordítási szövegalkotásban?

Topikszerkezet a fordításban:

- (1) Miként váltakoznak a mondattopikok és hogyan kapcsolódnak a diskurzustopikhoz a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegekben? Pontosabban: eltér-e a célnyelvi szövegek topikszerkezete a magyar eredetiktől (tehát kimutatható-e topikszerkezeti eltolódás) a párhuzamos, a követő és a kiterjesztett párhuzamos topikprogresszió tekintetében?
- (2) Milyen kapcsolódási pontok azonosíthatók a topikstruktúra és az eseménystruktúra között a fordításban? (A vizsgálat azokra az eseménystruktúra komponensekre tér ki, amelyek topikális alanya eltér a forrásnyelvi szövegben és a fordításban, és célja a topikszerkezet és a hírtartalom közötti kapcsolat feltérképezése.)

Retorikai szerkezet a fordításban:

- (1) Mi jellemző a kapcsolódási proposíciók eloszlására a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegekben?
- (2) Milyen kapcsolódási propozicionális eltolódások azonosíthatók a fordításokban?
- (3) Mi a forrásszövegek és a fordítások által közvetített – a retorikai szerkezet legfelső szintjeit elfoglaló kapcsolódási proposíciókban tetten érhető – fő retorikai funkció?
- (4) Milyen mértékben egyeznek a forrás- és a célnyelvi szövegek kapcsolódási proposíciói és retorikai szerkezete; vagyis, kimutatható-e retorikai szerkezeti eltolódás a fordításban?
- (5) Hogyan viszonyul egymáshoz a retorikai és a műfaji szerkezet; vagyis, a hírszövegek eseményszerkezetének mely komponenseiben fordulnak elő kapcsolódási propozicionális eltolódások?
- (6) A kapcsolódási proposíciók mennyire jelöltek (nyelvileg) a magyar eredeti szövegekben és az angol fordításokban?

2.2. Az elvégzett vizsgálatok menete, az adatfeldolgozás módszerei

Az elemzés **kvantitatív és kvalitatív módszereket** egyaránt igényelt. A kvantitatív (statisztikai) elemzések a különféle szövegszerkezeti változók gyakoriságát és eloszlását vizsgálták, hogy ki lehessen mutatni a fordítást kísérő, elsősorban mennyiségi természetű eltolódásokat. A forrásnyelvi és célnyelvi szövegek közötti különbség mértékét (szignifikanciáját) t-próbák segítségével vizsgáltam (az SPSS 11 programcsomaggal), minden egyes változóra külön-külön. Kvalitatív elemzésre a szerkezetek közötti interakció vizsgálatához, valamint annak megállapításához volt szükség, hogy a kohéziós, az ismétlés-, a topik- és a retorikai struktúra fordítás során bekövetkezett változásai miként hatnak az eseménystruktúrára és a hírszövegek tartalmára.

A kutatás **validitása és megbízhatósága** érdekében külön figyelmet szenteltem a vizsgált változók meghatározásának, az elemzés során a nyelvek rendszerbeli különbségeiből, az elméletek hiányosságaiból és a fordítási szempontú vizsgálatból fakadóan felmerülő kérdésekre hozott elemzés-módszertani döntések következetességének és indoklásának, valamint az elemzés megbízhatósága tesztelésének. Ez utóbbi céljából minden vizsgálatban kettős kódolást hajtottam végre: tölem függetlenül, egy másik elemző is kódolta a teljes

korpuszt, majd a két kódolásból származó eredményeket összevettem és kiszámoltam az egyes változókra vonatkozó megbízhatósági (*Pearson product-moment* korrelációs) együtthatókat. Az együtthatók minden változóra a 0,90-es szint feletti értéket mutattak, amely nagymértékű egyezést jelent, így az elemzés megbízhatónak tekinthető. A kutatás **megismételhetősége** érdekében a könyv minden vizsgálat esetében szisztematikusan leírja az elemzés menetét, majd mintaelemzések bemutatásával illusztrálja a kvantitatív és kvalitatív vizsgálatok lépéseit.

2.3. A hírszöveg mint az elemzés korpusza

A korpusz a *Budapest Analyses* című internetes magazin fordított angol nyelvű, elemző jellegű újságcikkeinek bevezetőiből és ezek magyar, forrásnyelvi változataiból áll. Az újságot elsősorban külföldiek olvassák határon innen és túl. Mint az újság neve is utal rá, az elemzések főként – Magyarországhoz kapcsolódó – politikai, gazdasági, pénzügyi, társadalmi és kulturális eseményekről számolnak be. A korpusz 20 magyar bevezetőt és ezek angol fordításait tartalmazza, összesen 40 szöveget (46569 karaktert, 6618 szót, 285 mondatot). A bevezetőket véletlenszerűen válogattam a 2006–2009 között megjelenő írások közül.

A bevezetők jellemzően egy bekezdésnyi szövegek (összefoglalók) a cikkek elemző része előtt. Ezek fontos diskurzusfunkciót töltenek be: előrevetítik a fő mondanivalót és megemlítik a legfontosabb témákat és érveket, amelyeket a cikk kifejt. A szövegek a hírszöveg műfajba sorolhatók, de az elemző típusú újságcikk több szempontból is eltér a szakirodalomban általában tárgyalt hírszövegektől (erre utal a megnevezésében az „elemző típusú” pontosítás). Öt részből áll: ország (az ország(ok) megnevezése, amely(ek)ről az elemzés szól), tárgy (vagyis a cím), bevezető (összefoglaló), elemzés (a tárgyban megjelölt téma kb. 6-8 bekezdés terjedelmű kritikai elemzése) és következtetés (általában egy bekezdésben).

Tartalmára és retorikai felépítésére az elemző, kritikus, érvelő megközelítés a jellemző, ezért az ún. „érvelő hírműfajok” (Gottlieb 2010: 199) csoportjába sorolható. Gottlieb (2010: 198-199) a különféle hírműfajok és ezek jellegzetes fordítási módszereinek tárgyalása során két nagy csoportot különít el egymástól. Az egyik az ún. „informatív hírműfajok” kategóriája, amelyekre a külföldi hatások minél erőteljesebben történő elmosása a jellemző és ezért a fordító a célközönség számára láthatatlan marad – ők úgy érzik, mintha a saját nyelvükön született volna amit olvasnak. A másik az érvelő hírműfajok csoportja, ahol mind a szerző, mind a fordító ismert. Az ilyen típusú műfajokban a fordítónak hűnek kell maradnia az eredeti szöveg tartalmához és formájához. Bár a *Budapest Analyses*-ben megjelenő írások nem tüntetik fel a szerző vagy a fordító nevét, a magazin célkitűzéseinek leírásában szerepel utalás a szerzőkre (akik elismert politikai elemzők, közgazdászok és társadalomtudósok). Ezért e cikkek fordítói is hűek a forrásszöveghez mind annak tartalmát, mind formai jellegzetességeit illetően.

A hírszöveg szövegszerkezeti sajátosságainak leírásában Bell (1991, 1998) munkái a legmeghatározóbbak, aki van Dijk szuperstruktúra modelljét fejlesztette tovább. Bell ún. **eseménystruktúra modelljével** leírható az újságcikkek hierarchikus tartalmi szerkezete. Az újságcikkek a következő alapelemeket tartalmazzák: Tulajdonítás (a forrás, ahonnan a cikk származik, akinek tulajdonítható), Absztrakt (a főcím és az alcím, amely tartalmazza a fő eseményt, a szereplők és a helyszín megnevezését), Történet (egy vagy több esemény, szereplők, idő, hely, valamint egy vagy több epizód). További elemei lehetnek még a Háttér (a leírt esemény(ek)e) megelőző események), a Kommentár (az újságíró vagy sajtószerző megfigyelései, megjegyzései és az eseményekre vonatkozó értékelése) és az Utóesemények (a fő esemény(ek)e) követő események, szóbeli reakciók vagy nem verbális következmények).

Jelen vállalkozás az eseménystruktúra feltérképezésén keresztül leírja a hírtartalmat és a szövegszerkezet releváns komponenseinek (szövegkohézió, topikszerkezet, retorikai struktúra) elemzésével megragadja a szövegszerkezet azon sajátosságait, amelyek alapján azonosítani lehet a fordítási módszer mögött rejlő (és potenciálisan azt indukáló) szöveg-, ill. műfaji jellemzőket.

3. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása

A kutatást motiváló öt fő kérdés alapján elvégzett munkám elméleti és empirikus természetű – a nemzetközi kutatások számára is – új eredményeket hozott. **Elméleti munkám** nyomán létrehoztam egy olyan komplex, fordítási szövegelemző modellt, amely lehetővé teszi szövegek párhuzamos elemzését és – az eddigi kutatásokkal ellentétben, amelyek egy-egy szövegjelenség izolált vizsgálatára vállalkoztak – a koherenciateremtés eszközeinek *átfogó* leírását. **Empirikus kutatásaim** eredményeként – a nemzetközi kutatás számára elsőként – azonosítottam a fordítás során keletkező koherencia-eltolódásokat és az ezeket kísérő szövegszintű fordítói stratégiákat a magyar–angol nyelvpár, a sajtófordítás, azon belül a hírszöveg műfaj vonatkozásában. A szakirodalomban újabban vitatott fordítási univerzálénak tartott jelenségekre vonatkozóan is megfogalmaztam újszerű állításokat. Az eredmények – tételesen (az öt fő kutatási kérdés, valamint a részvizsgálatokhoz tartozó alkérdések szerinti bontásban) – az alábbiakban foglalhatók össze.

3.1. Az öt fő kutatási kérdéshez kapcsolódó új tudományos eredmények

(1) A **komplex, fordítási szövegelemző modell** lehetővé teszi a szövegkoherencia célnyelvi (re)produkciójának mélyreható és átfogó elemzését a fordításban, azzal a kikötéssel, hogy mivel a modellt alkotó részmodellek nem mindegyike használható – egy az egyben – nem angol nyelvű és egymástól függő szövegek (eredetiek és fordításaik) elemzésére, ezért ezeket a modell bizonyos módosításokkal alkalmazza. (1 és 2. kutatási kérdés)

(2) A jelen kutatás alapján definiálhatóvá és jellemezhetővé válik a „**szövegszintű fordítói stratégia**” terminus. A szövegszintű fordítói stratégiák azon – tudatos és/vagy ösztönös, és a nyelvek rendszerbeli különbségei, valamint a műfaj sajátosságai miatt automatikus és/vagy opcionális koherencia-eltolódásokat eredményező – a fordítás folyamatát kísérő kognitív tervek összessége, amelyek a szövegszintű jelenségek (re)produkcióját, s ez által a koherenciát biztosítják a célnyelvi szövegben.

Attól függően, hogy a stratégia a szöveg mely szintjét érintő probléma megoldására irányul, különbséget lehet tenni

- lokális (a mikroszerkezet egyes szegmensei közötti relációk reprodukciójára irányuló; pl. lexikai ismétlés kihagyása) és
- globális (a teljes szöveg makroszerkezetének reprodukciójára irányuló) stratégiák között, azzal a megkötéssel, hogy a stratégiák ilyen szemléletű elkülönítése nem jelenti azt, hogy „működésükben” elválának egymástól.

A korpuszadatok (a különféle szintek és struktúrák között azonosított interakciók) arra engednek következtetni, hogy a (lokális és globális) szövegszintű fordítói stratégiák egyszerre több szinten is eredményez(het)nek eltolódást. Lokális stratégia is eredményezhet tehát makrostrukturális eltolódást (pl. amikor lexikai ismétlés kihagyása miatt két mondat között

megszűnik az ismétléskötet, s ennek következményeként centrális mondatok marginális mondatra alakulnak és makropropozicionális eltolódás keletkezik).

A szövegszintű fordítói stratégiák jellegzetessége, hogy a koherencia-eltolódások révén kisebb-nagyobb jelentésbeli eltolódást is eredményezhetnek a fordításban. A koherencia mint szövegminőség relativitása és összetettsége miatt azonban az esetlegesen bekövetkező jelentésbeli eltolódás mértéke és észlelhetősége nem határozható meg abszolút értelemben, hanem kizárólag a szöveg befogadójának (értelmezőjének) egyéni sajátosságai, pontosabban a befogadó és a szöveg által közvetített információtartalom interakciója függvényében.

(3) A komplex fordítási szövegelemző modell révén azonosíthatók a (koherenciaeltolódást eredményező) **szövegszintű fordítói stratégiák típusai** a hírszöveg korpuszban:

(3.1) A kohéziós szerkezetet és – az ismétlésszerkezeten keresztül – a makropropozicionális szerkezetet érintő stratégiák: kohéziós eszköz betoldása, kihagyása, helyettesítése, konkretizálása.

(3.2) A topikszerkezetet érintő stratégiák: topikprogresszió megváltoztatása; topikális alany megváltoztatása.

(3.3) A retorikai szerkezetet érintő stratégiák: kapcsolódási propozíció betoldása, kihagyása, helyettesítése, gyakoriságának megváltoztatása.

(4) A hírszövegek fordítását **koherenciaeltolódás** kíséri a kohéziós, a topik-, a retorikai és a műfaji szerkezet célnyelvi (re)produkciója során. A koherenciaeltolódások azonban többségükben nem mutatnak statisztikailag is szignifikáns különbséget a magyar szövegek és angol fordításuk között. Az eltolódásoknak tehát nem annyira a mennyisége, mint inkább a minősége (típusa és előfordulási helye, automatikus vagy opcionális jellege) okoz számottevő módosulást a fordítás során a szövegstruktúra különböző szintjein és ennek következményeként – bizonyos esetekben – a globális értelemszerkezetben. (3-4. kutatási kérdés)

(5) A vizsgálat tárgya szempontjából releváns **fordítási univerzálék** (az explicitációs hipotézis és az ismétléskerülési hipotézis) hitelessége vonatkozásában (5. kutatási kérdés) a kvantitatív vizsgálatok, az eddigi kutatások zömével ellentétben, nem támasztják alá sem az explicitációs, sem az ismétléskerülési hipotézist. A kvalitatív elemzések ugyanakkor mutatnak olyan (opcionális) eltolódásokat, amelyek az explicitáció irányába hatnak. Az eredmények tehát az univerzálékutatásnak inkább azt a relatív új keletű trendjét támasztják alá, amely **kritikusan tekint olyan jelenségekre, amelyeket hosszú ideig a fordítási folyamat sajátjának, inherens elemének tartottak.**

3.2. A részvizsgálatok kérdéseire kapcsolódó új tudományos eredmények

A kohéziós szerkezet (re)produkciója a fordításban:

(6) A hírszövegek fordítása során keletkeznek (automatikus és opcionális) kohéziós eltolódások, de a forrás- és a célnyelvi szövegek között a különbség mennyiségi értelemben statisztikailag nem szignifikáns. Kohéziós eltolódás a fordítás során nem mennyiségi, hanem minőségi szempontból történik.

(7) A fordítások a kohéziós eszközök célnyelvi megfeleltetésében többé-kevésbé hűen követik a forrásszövegeket (a kohéziós eszközök száma jelentősen nem növekszik vagy csökken), azonban előfordulnak minőségi változtatások az alkalmazott kohéziós kötésekben: azok típusa

vagy szövegbeli elhelyezkedése megváltozik. Következésképp e korpusz alapján, mennyiségi szempontból nem igazolható az explicitációs hipotézis. Az opcionális eltolódások ugyanakkor jellemzően az explicitáció irányában hatnak, különösen a referencia és a lexikai kohézió célnyelvi megfeleltetése esetén: ezek tovább konkretizálják, pontosítják a szöveget. A másik vizsgált fordítási univerzálét, az ismétléskerülési hipotézist nem igazolja ez a korpusz.

(8) Az opcionális eltolódások dominánsan az eseménystruktúra – a hírszöveg tartalma szempontjából – kulcsfontosságú komponenseiben fordulnak elő. Az opcionális kohéziós eltolódások ily módon befolyásolják, módosítják a hírszöveg tartalmát, s következképp eltolódást idéznek elő a szöveg globális jelentésében. A fordítás során keletkező kohéziós eltolódások tehát szoros összefüggésben állnak a vizsgált nyelvek rendszerbeli tulajdonságaival, valamint a fordításfajta (sajtófordítás) és az elemzett műfaj sajátosságaival.

Az ismétlésszerkezet (re)produkciója a fordításban:

(9) Kimutathatók lexikai ismétléseltolódások a célnyelvi szövegben mind a lexikai ismétlés gyakorisága mind annak minősége tekintetében, de ezek az eltolódások (különbségek) statisztikailag nem szignifikánsak. Az ismétlés típusát érintő eltérések többnyire „kiegyenlítődnek”, vagyis más ismétléstípussal helyettesítődnek; így a számuk megmarad, csak minőségük változik. Az ismétléskötélékek mintázata ugyanakkor jelentősen eltér a két alkorpuszban, amely – Hoey (1991) elméletét alapul véve – eltérő makrostruktúrát, következképp makropropozicionális eltolódást (is) eredményez a célnyelvi szövegek túlnyomó többségében.

(10) A lexikai ismétlések gyakorisága tekintetében a korpusz nem igazolja sem az explicitációs, sem az ismétléskerülési hipotézist. Ez utóbbi vonatkozásában meglepő eredménye a vizsgálatnak az, hogy a fordításokban nem csökkent, hanem inkább növekedett (a forrásnyelvi szövegekhez képest) az egyszerű ismétlések száma. Annak ellenére van ez így, hogy az ismétléskerülési hipotézis szerint a fordításokban általában kevesebb az egyszerű ismétlés, mint az eredeti szövegekben. A fordításokban olyan mondatok is alkotnak köteléket (s következképp alakulnak centrális mondatokká, makropropozíciókká) az ismétlések révén, amelyek a forrásszövegekben nem kapcsolódnak össze. Bizonyos információk így „hangsúlyosabbá” válnak a fordítások egy részében. Amennyiben elfogadjuk Seguinot (1988) megállapítását, hogy beszélhetünk explicitációról akkor is, ha a forrásnyelvi szöveg egyik eleme a fordításban nagyobb jelentőséggel jelenik meg, mint a forrásszövegben, akkor, ha egészében nem is, de e mondatok esetében a korpuszban látni példát az explicitáció érvényesülésére.

A topikszerkezet (re)produkciója a fordításban:

(11) A fordítás során eltolódás következik be a topikszerkezetben. Nem minden topikszerkezeti változó mutat azonban statisztikailag is szignifikáns eltérést (érdemi eltolódást). Mint ahogy a topikszerkezet és a topikprogresszió minősége kimutathatóan jelentős szerepet játszik a szövegben az információ megjelenítésében (előtérbe vagy háttérbe helyezésében), feltételezhető, hogy a célnyelvi megformálás során bekövetkező topikszerkezet-módosulás (vagy változás a topikális alanyokban) problémát jelent a fordításban (okozhat pl. hangsúly/fókusz-módosulást és következképpen eltérő diskurzustartalmat).

(12) A műfaji (esemény-) szerkezet és a topikszerkezet szisztematikus kapcsolatban állnak egymással és a topikszerkezet változásai (a topikprogresszióban és/vagy a topikális alanyokban bekövetkező eltolódások) a fordítás során megváltoztathatják a hírtartalmat.

A retorikai szerkezet (re)produkciója a fordításban:

(13) A forrásszövegek és a fordítások között az őket alkotó kapcsolódási proposíciók tekintetében statisztikailag szignifikáns mennyiségi eltolódás nem mutatható ki.

(14) Kapcsolódási proposicionális eltolódás a fordításokban nem annyira a proposíciók száma, mint inkább azok minősége és előfordulási helye szempontjából keletkezik.

(15) A forrásszövegek és a fordítások által közvetített fő retorikai funkció az ELŐKÉSZÍTÉS, a KIDOLGOZÁS és az ÖSSZEFOGLALÁS. E relációk összhangban vannak a műfaj jellemző legfontosabb funkciójával, vagyis hogy felkeltse az érdeklődést, kidolgozzon egy témát (vagy leírjon egy eseményt), és/vagy közöljön egy álláspontot (vagy kritikus elemzést nyújtson). Ezekben a fő funkciókban a fordításokban nincs eltolódás.

(16) Kimutatható azonban olyan „kvalitatív” retorikai szerkezeti eltolódás a fordításokban a struktúra alacsonyabb szintjein, amely változtat a fordítás proposicionális tartalmán (globális jelentésén).

(17) Kapcsolódási proposicionális eltolódások a hírszövegek eseményszerkezetének azon komponensében fordulnak elő leginkább, amely az újságírónak a cikkben leírt eseményről alkotott szubjektív véleményét, értékelését és elvárásait fogalmazza meg (Kommentár komponens). Ez arra enged következtetni, hogy az eltolódások által – akarva vagy akaratlanul – a fordítók módosítják e komponens proposicionális tartalmát, s ezen keresztül – alig észrevehető módon – az újságíró által közölni kívánt üzenetet.

(18) A kapcsolódási proposíciók jelöltségnek mértéke (25,76% a magyar és 27,59% az angol fordítási korpuszban) – a korábbi kutatások eredményeivel összhangban – nem mutat számottevő eltérést a forrás- és a célnyelvi szövegek között. Ebből arra lehet következtetni, hogy a vizsgált fordításokban talált proposicionális tartalomeltolódás feltehetőleg nem nyelvi, hanem kognitív (logikai) tényezők következménye.

3.3. Összefoglalás, kitekintés

A könyvben bemutatott vizsgálat két tudományterület, a **szöveg tudománya** és a **fordítástudomány** metszéspontjában áll: a szöveg tudományának (különösképp a diskurzuselemzésnek) és a fordítástudománynak az eredményeit integrálja annak érdekében, hogy egy új vizsgálati keretrendszert alakítson ki. Az új vizsgálati keretrendszer kialakítására az ösztönzött, hogy a fordításról mint a szövegalkotás egy sajátos formájáról való gondolkodásunkat hosszú ideje meghatározzák bizonyos – e speciális szövegalkotás szempontjából lényeges – elképzelések, de ezek vonatkozásában inkonzluzív vagy egymásnak ellentmondó kutatási eredmények születnek. Ennek oka legtöbbször a vizsgálatok izolált jellegére, az eredmények összehasonlíthatóságának hiányára, az alkalmazott eljárásokban/módszerekben fellelhető következtetlenségekre, az elemzések háttérében álló elméletek hiányosságaira, valamint az azonos jelenség vizsgálatára alkalmazott különféle elméletek és módszerek inkompatibilitására vezethető vissza. A fordítás területén végzett

kutatások hiányosságai, problémái részben abból fakadnak, hogy relatív új keletű diszciplínáról van szó, s mint ilyen, az elméletei, módszerei dinamikusan változnak. A nehézségek egy másik része a fordítási szöveg mint jelenség igen összetett jellegéből fakad: ez adhat némi felmentést a szakterülettel szemben gyakran megfogalmazott kritikák alól. Szinte reménytelennek tűnő vállalkozás ugyanis a fordítást mint szöveget és folyamatot teljes egészében, annak minden komplexitásával együtt megvizsgálni. Erre a feladatra én sem tudtam vállalkozni. Kísérletet tettem ugyanakkor a fordításon belül egy megfelelően körülhatárolható jelenség (a fordítási szöveg és a fordítási szövegalkotás) egy konkrét aspektusa (a koherencia) célnyelvi újrateremtésének kellően komplex és szisztematikus, elméleti és kutatás-módszertani szempontból megalapozott vizsgálatára. Nem titkolt célom volt ezzel tisztázni a szakirodalom bizonyos ellentmondásait és pótolni az eddigi kutatások egyes hiányait. Az eredmények alapján mindkét érintett tudományterület egyes alterületei számára megfogalmazhatók olyan állítások, amelyek a vizsgált jelenségek alaposabb megértését szolgálják, és újabb szempontokkal járulnak hozzá a jövő kutatásaihoz, s ez által a kérdéses területek eredményeihez.

A könyvben bemutatott vizsgálat hét különböző területen gyarapítja új eredményekkel a tudásunkat: a szövegkutatáson belül a diskurzuselemzés és a műfajkutatás területén, a fordítástudományon belül pedig a sajtófordítás, a célnyelvi szövegre orientált fordításkutatás, az univerzálékutatás, a különféle fordítói stratégiákat feltáró munkák, valamint a magyar—angol nyelvpárra irányuló kutatások terén.

A **diskurzuselemzés** szempontjából fontos eredmény a koherencia különféle (nyelvi és nem nyelvi) összetevőinek azonosítása és rendszerbe foglalása, majd ezekből a szövegstruktúrában nyomon követhető összetevők körülhatárolása, és ezek viszonyának feltérképezése. Mindezt az elemző modell felállítása tette szükségessé. A különféle tudományelméleti munkák részletesen foglalkoznak a modell fogalmával és különféle típusaival (analóg, elméleti stb.). Nem tárgyalják azonban az elemző típusú modell sajátosságait, annak ellenére, hogy a diskurzuselemzés területén is találunk rá több példát. Ezért a könyv a diskurzuselemzés módszertani kérdéseire is hozzájárul az elemző modell (mint modell) egyedi sajátosságainak és lehetőségeinek feltárásával. Leírja az elemző modellel végzett munka összetett, egyszerre elméleti és módszertani megértést elősegítő folyamatát, valamint azt, hogy a folyamat elemei és lépései miként vezetnek el a vizsgált jelenséggel kapcsolatos állítások megfogalmazásáig. A könyvben bemutatott modell, bár fordítások elemzésére lett kidolgozva, nem csak a vizsgált korpuszra vonatkoztatható állítások megfogalmazását tette lehetővé, hanem (1) a koherenciáról általában is generált leíró jellegű hipotézist és (2) feltárta a kohéziós, a retorikai és a műfaji szerkezet interakcióját is.

Ezen a ponton kapcsolódnak az eredmények a **műfajkutatás** területén eddig végzett kutatásokhoz. A műfajszempontú megközelítés azért lényeges, mert a műfaj jóval több, mint csupán formai kérdés. A műfajkutatáson belül a hírszöveg műfaj kutatásának eredményeihez járul hozzá a jelen vizsgálat. A szövegek műfaji szerkezeti elemzése azt mutatta, hogy a hírszövegekre jellemző módon fejtik ki – lineárisan és hierarchikusan szerveződő elemek egymásutánjában az eseményeket, következésképp a hírszöveg műfaj egy alműfajának tekinthetők. A vizsgálat arra is rámutatott, hogy a műfaji szerkezettel – ha eltérő módon is – de minden vizsgált szövegszintű változó összefüggésben van, vele interakcióban áll: az egyes szövegváltozókban bekövetkezett eltolódások tehát érintik a műfaj különböző összetevőit.

Az elemzések a fordítástudományon belül is hasznos ismereteket hoznak. Hírszövegek fordításának vizsgálatáról lévén szó, elsősorban a **sajtófordítás** számára jelentősek az eredmények. Minden részelemzés arra mutatott rá, hogy bár a fordításokra összességében a forrásszöveghez való hűség volt a jellemző, a szövegstruktúrában tetten ért koherenciaeltolódások révén, alig észrevehető módon, de változott a hírszövegek jelentése (információtartalma). Reiss (2000: 30) tipológiája szerint ez a műfaj a tartalomközpontú

szövegek kategóriájába esik, amelyeknél a tartalom állandó kell, hogy maradjon. Ezért olyan fordítási módszert kell választani, ami megőrzi a célnyelven a forrásnyelvi szöveg tartalmát. A fentiek fényében ez egyáltalán nem könnyű feladat, különösen akkor, ha a következő tartalom-módosulás nem, vagy alig észrevehető; ez ugyanis adott esetben a manipuláció lehetőségét, veszélyét is magában hordozza. Annál is inkább, mivel az ilyen típusú szövegek esetében fontos az is, hogy a nyelvi megformálásban a célnyelv jellemzői legyenek az uralkodók, mert az olvasó csak akkor tudja értelmezni a szöveg tartalmát, ha az számára megszokott nyelvi formában jelenik meg (Reiss 2000: 31). A célnyelvi szövegnorma követése gyakran eredményez (automatikus vagy opcionális) eltolódást, ezért szinte elkerülhetetlennek látszik a koherencia- és következőképp a bizonyos fokú tartalmi eltolódás.

A kutatás a **célnyelvi szövegre orientált fordításkutatás** számára hozza a legtöbb eredményt, mégpedig a komplex, fordítási szövegelemző modell kidolgozásával. A célnyelvi szövegre orientált megközelítés élesen szembeszegül azzal a felfogással, amely a célnyelvi szöveget csupán a forrásnyelvi szöveg rekonstrukciójának tartja. A Toury (1984) által meghonosított hagyományt követve a figyelmet a célnyelvi szövegre, valamint a fordítási szöveg célnyelvi kultúrában betöltött szerepére irányítja. Ezért utaltam mindvégig a fordításra mint a forrásnyelvi szöveg „(re)”produkciójára: jelezve a zárójellel, hogy a fordító szövegalkotó tevékenysége egyszerre „reprodukciós” munka és kreatív „produkció”, vagyis alkotómunka. A jelen kutatás eredményei azt sugallják, hogy a koherencia szövegstruktúrában nyomon követhető összetevőinek fordítása is ilyen összetett, reprodukciós és kreatív szövegalkotói feladatokból álló folyamat. Számos esetben csupán automatikus „megfeleltetésről” van szó (pl. grammatikai kohéziós eszközök), de arra is több példa volt a korpuszban, hogy a forrásnyelvi szövegszerkezettől jelentősen eltérő célnyelvi szerkezeti megoldás született (pl. a topik- vagy a retorikai szerkezet újrateremtése során), amelyhez feltehetően szükség volt a fordító kreatív, szövegalkotó kompetenciájára. A koherencia (re)produkciója is, a jelenség nehezen „megfogható” természetéből fakadóan, számos döntés elé állítja a fordítót, amelyeknek csak egy (és feltehetően csak a kisebbik) része tudatos. Ezeknek a megértéséhez elengedhetetlenek – egyéb, a szövegalkotás folyamatát meghatározó (kognitív, kontextuális stb.) tényezők mellett a produktum-orientált megközelítés is.

A modell azonosította a koherenciaeltolódásokat a fordításban, ami alapján lehetővé vált a forrásszövegek célnyelvi átültetése során keletkező, a különféle jellegű kapcsolódásokat és függőségi viszonyokat képviselő, a mondat szintje feletti szövegszerkezeti felépítést biztosító struktúrák közötti kapcsolódási pontok, interakció feltérképezése. A modell nem csupán átvette a szöveg tudományának és a diskurzuselemzésnek a releváns elméleteit, hanem az elemzés speciális jellege miatt a részmodelleket kisebb-nagyobb módosításokkal építette be, annak érdekében, hogy kiküszöböljön néhány, az eredeti modellekben fellelhető hiányt vagy következtetlenséget és alkalmas legyen kétnyelvű és fordítási szempontú vizsgálatra. A modell segítségével lehetővé válik bizonyos, a vizsgált korpuszra vonatkoztatható állítások megfogalmazása épp úgy, mint a koherencia fordítási viselkedésével kapcsolatosan általánosabb, leíró jellegű és oksági hipotézis felállítása.

Az elemzés az explicitációs és az ismétléskerülési hipotézis célzott vizsgálatán keresztül járul hozzá az **univerzálékutatás** eddigi eredményeihez. Míg a kvantitatív vizsgálatok egyik hipotézist sem igazolták, a kvalitatív elemzések mutattak elmozdulást az explicitáció irányába. Az eredményeket tágabb perspektívából is megvizsgáltam és Halverson (2004) kognitív nyelvészeti szempontú elméleti kerete felhasználásával elhelyeztem az univerzálé- és a fordításkutatás szélesebb rendszerében. Meglepő eredménye a kutatásnak az, hogy arra enged következtetni, hogy maga a koherenciaeltolódás is mint jelenség a fordítás sajátja, tehát (feltehetően) fordítási univerzálénak tekinthető.

Végül az elméleti és empirikus vizsgálódások folyamányaként a szövegszintű fordítói stratégiák feltérképezésére is sor került, s így a kötet a fordítási **stratégiakutatás** számára is

hoz újszerű eredményeket. Mivel a fordítástudományban meglehetősen következetlenség jellemzi a stratégia és néhány kapcsolódó fogalom használatát, tárgyalja és definiálja a fogalmat. Meghatározza továbbá a „szövegszintű” stratégia fogalmát is. A fordítástudomány eddigi vizsgálatai dominánsan a mondaton belüli szerkezetek célnyelvi újrateremtésének stratégiáival/műveleteivel foglalkoztak, és ha ki is tértek a szövegszerűség megteremtésére irányuló eljárásokra, azokra jellemzően csak átfogóan, mint szövegalkotási vagy más néven diskurzusstratégiákra utaltak. Mivel ezek a stratégiák kulcsfontosságúak a koherens célnyelvi szöveg létrehozásában, tudatosításukkal segíthetjük a fordítót a megfelelő fordítási módszer kiválasztásában (és nem utolsósorban döntése megindokolásában), s ez által sikeres fordítás elkészítésében. Ezért a korpuszelemzés eredményei alapján meghatároztam és példákkal illusztráltam a szövegszintű fordítói stratégiák fő típusait is. Minderre a magyar és az angol nyelvpár elemzésén keresztül került sor. Ezért a vizsgálatról elmondható, hogy a nemzetközi összehasonlításban sajnálatosan kevésbé kutatott, **magyar–angol nyelvpár fordítási „viselkedését” vizsgáló kutatások** sorát és ezek eredményeit is több szempontból gazdagítja.

Produktum-orientált, leíró jellegéből és feltáró szándékából, valamint a korpusz méretéből fakadóan a vizsgálatnak természetesen vannak bizonyos korlátai. Nem vizsgálta a fordítási szövegalkotás folyamatát és nem tért ki a koherencia azon összetevőire, amelyek nem a szövegstruktúrában, hanem a szöveg és befogadója közötti interakcióban ragadhatók meg. Fontos – és egyelőre megválaszolatlan – kérdés maradt (amire a könyvben számos alkalommal tettem utalást), hogy vajon az eredmények, különösen a koherencia- és a jelentéseltolódásra vonatkozó megállapítások hogyan viszonyulnak a befogadói (olvasói) megítéléshez. Nem tudjuk, hogy mennyire tudatosak vagy ösztönösek a szövegszintű fordítói stratégiák, illetve, hogy mely stratégia tudatos és melyik ösztönös. Hogy teljes képet kaphassunk a koherencia célnyelvi (re)produkciójáról, pszicholingvisztikai vizsgálatok sorára van még szükség.

A kutatás leíró és feltáró jellegét egyik fő célkitűzése, a fordítási szövegelemző modell kidolgozása motiválta. A modell elméleti és empirikus alapú, ami azt jelenti, hogy kidolgozása a rendelkezésre álló szövegalkotási elméletekre épült, de (ez idáig) végleges formáját az adatelemzés során nyerte el, az adatok vagy az elemzés által felvetett problémák megoldása és a szükséges módosítások/finomítások elvégzése után. Itt ezért a modell első, kísérleti tesztelésére vállalkozhattam, egy konkrét fordításfajtán, műfajon és nyelvpáron. A relatív kisméretű korpusz alkalmazása abból fakadt, hogy a modell igen sok (több száz) változót vizsgált, amelyek túlnyomó többségének azonosítása értelmezésen múlik. Ezért az elemző munka nem végezhető gépi úton, csak manuálisan, amely rendkívül időigényes és nagy figyelmet igénylő feladat. Így most egy felől a konkrét korpuszra vonatkoztatható állítások megfogalmazására, más felől pedig a koherencia, illetve a koherencia célnyelvi (re)produkciójára – általánosan – hipotézisek alkotására nyílt lehetőség. A hipotézisek teszteléséhez és az elemző modell szélesebb körű alkalmazhatóságának (általánosabb megbízhatóságának és érvényességének) megítéléséhez további kutatásokra van szükség, más fordításfajták, műfajok és nyelvpárok bevonásával.

4. A doktori mű témaköréből készült saját publikációk jegyzéke

- Károly Krisztina (2002). The analysis of translation as text. In Csábi Szilvia & Zerkowitz Judit (szerk.), *Textual secrets. The message of the medium* (326-332). Budapest: School of English and American Studies, Eötvös Loránd University.
- Klaudy Kinga & Károly Krisztina (2002). A lexikai ismétlés szövegalkotó szerepe a fordításban. In Andor József, Benkes Zsuzsa & Bokay Antal (szerk.), *Szöveg az egész világ* (318-328). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly Krisztina (2006). Makrostruktúra-elemzés a fordításkutatásban. *Fordítástudomány*, 8(2), 5-20.
- Károly Krisztina (2008). Genre transfer strategies and genre transfer competence in translation. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*, 18(1), 37-53.
- Károly Krisztina (2008). Translation as text (re)production. In *Translation as Cultural Diversity. XVIII FIT World Congress Proceedings*. Shanghai: Foreign Languages Press.
- Károly Krisztina (2010). Shifts in repetition vs. shifts in text meaning: A study of the textual role of lexical repetition in non-literary translation. *Target*, 22(1), 40-70.
- Károly Krisztina (2010). Az ismétlésről a fordítási univerzálék tükrében: Lexikai ismétlés-eltolódások a magyar-angol fordításban. *Magyar Nyelv*, 106(3), 322-338.
- Károly Krisztina (2011). Sajtószöveg és fordítás: A topikszerkezet és a hírtartalom viszonya újságcikkek fordításában. *Magyar Nyelvőr*, 135(4), 469-480.
- Károly Krisztina (2012). Discourse and translation: the challenges of translating genres in a multilingual, multicultural context. In H. A. Ясько (szerk.), *Proceedings of the International Conference „Профессионально ориентированное обучение иностранному языку и переводу в вузе”* (354-359). Moscow: Peoples' Friendship University of Russia.
- Károly Krisztina, Ábrányi Henrietta, Kovalik Deák Szilvia, Laszkács Ágnes, Mészáros Andrea Éva & Seresi Mária (2012). Szövegkohézió és sajtófordítás: kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar-angol fordításában. *Fordítástudomány*, 14(2), 30-67.
- Károly Krisztina (2012). A referenciális kohézió a fordítási univerzálék tükrében: referencia-eltolódások a magyar-angol sajtófordításban. *Magyar Nyelvőr*, 136(3), 304-324.
- Károly Krisztina (2012). A topikszerkezet szerepe a sajtófordításban. In Bárdosi Vilmos (szerk.), *A szótól az szövegig* (129-137). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly Krisztina. (2013). Translating rhetoric: Relational propositional shifts in the Hungarian-English translations of news stories. *The Translator*, 19(2), 245-273.
- Károly Krisztina (2013). News discourse in translation: Topical structure and news content in the analytical news article. Special issue: News and translation. Roberto Valdeón (ed.) *META*, 57(4), 884-908.
- Károly K. (2013). Rhetoric in translation. Research methods for a genre-oriented analysis of rhetorical structure in Hungarian—English news translation. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*, 23(2), 175-202.
- Károly Krisztina, Ábrányi Henrietta, Kovalik Deák Szilvia, Laszkács Ágnes, Mészáros Andrea Éva & Seresi Mária (2013). Cohesion and news translation: An exploratory study of shifts of cohesion in the Hungarian-English translation of news stories. *Acta Linguistica Hungarica*, 60(4), 1-42.
- Károly Krisztina (2013). A retorikai struktúra műfaji szempontú elemzésének módszereiről a magyar—angol sajtófordításban. *Fordítástudomány*, 15(1), 5-30.

- Károly Krisztina (2013). A referenciális kohézió fordításának kérdéseiről a magyar—angol sajtófordításban. In Bárdosi Vilmos (szerk.), *Reáliák – a lexikográfiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések* (247-257). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly Krisztina (2014). *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Károly Krisztina (2014). Retorikai szerkezet és fordítás. Kapcsolódási propozicionális eltolódások hírszövegek magyar—angol fordításában. 1. rész. *Magyar Nyelv*, 110(1), 17-29.
- Károly Krisztina (2014). Retorikai szerkezet és fordítás. Kapcsolódási propozicionális eltolódások hírszövegek magyar—angol fordításában. 2. rész. *Magyar Nyelv*, 110(2), 144-159.
- Károly Krisztina (2014). Discourse production and translation. A cognitive approach to the (re)creation of rhetorical structure. *Argumentum*, 10, 346-358. Superbly grounded in the world of language. Special issue in honour of Dr. Péter Pelyvás on the occasion of his 65th birthday / Tökéletesen lehorgonyozottan a nyelv világában. Különszám Dr. Pelyvás Péter 65. születésnapja alkalmából. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Károly Krisztina (2014). Szövegalkotás a fordításban: a retorikai szerkezet újratemtése. In Bárdosi Vilmos (szerk.), *Szövegalkotó gondolatok, nyelvteremtő praktikák* (83-95). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly Krisztina (2014). Szövegkohézió és fordítás: a referenciális kötések célnyelvi újratemtését kísérő szövegszintű fordítói stratégiák a magyar—angol fordításban. In Ladányi Mária, Vladár Zsuzsanna & Hrenek Éva (szerk.), *Nyelv – Társadalom – Kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák I.* (167-171). Budapest: Tinta Könyvkiadó. ISBN 978-615-5219-66-5
- Károly Krisztina (2014). Referential cohesion and news content: a case study of shifts of reference in Hungarian—English news translation. *Target*, 26(3), 406-431.
- Károly Krisztina (2014). Szövegszintű fordítói stratégiák a koherencia célnyelvi megteremtésében. *Fordítástudomány*, 16(1), 29-50.
- Károly Krisztina (2014, megjelenés alatt). Multilingualism and discourse practices: The problem of generic identity in translation. In Bartha Csilla & Hattyár Helga (szerk.), *Multilingualism in Europe – Prospects and Practices in East-Central Europe*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. ISBN 978-963-236-806-1. MultilingVia sorozat (ISSN: 2064-3764).
- Károly Krisztina (2015, megjelenés alatt). A retorikastruktúra-elmélet a kontrasztív retorikai vizsgálatokban és a fordításkutatásban. *Magyar Nyelv*, 111(2).

Hivatkozások

- Baker, Mona (1993). Corpus linguistics and translation studies. Implications and applications. In Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli (eds.), *Text and technology. In honour of John Sinclair* (233–243). Amsterdam: John Benjamins.
- Beaugrande Robert de & Dressler, Wolfgang U. (1981). *Introduction to text linguistics*. Longman. London.
- Beaugrande, Robert de (1997). *New foundations for a science of text and discourse: Cognition, communication, and freedom of access to knowledge and society*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Bell, Allan (1991). *The language of news media*. Oxford, UK: Blackwell.
- Bell, Allan (1998). The discourse structure of news stories. In Allan Bell & Peter Garrett (eds.), *Approaches to media discourse* (64–104). Oxford, UK: Blackwell.
- Blum-Kulka, Shoshana (1986). Shifts of cohesion and coherence in translation. In Juliane House & Shoshana Blum-Kulka (eds.), *Interlingual and intercultural communication: Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies* (17–35). Gunter Narr. Tübingen.
- Enkvist, Nils Erik (1990). Seven problems in the study of coherence and interpretability. In Ulla Connor & Ann M. Johns (eds.), *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives* (9–28). Washington, DC: TESOL.
- Gottlieb, Henrik (2010). Multilingual translation vs. English-fits-all in South African media. *Across Languages and Cultures* 11(2), 189–216.
- Halverson, Sandra (2004). The cognitive basis of translation universals. *Target* 15(2), 197–241.
- Hoey, Michael (1991). *Patterns of lexis in text*. Oxford: Oxford University Press.
- Reiss, Katharina (2000). *Translation criticism – The potentials and limitations*. St. Jerome. Manchester.
- Sanders, Ted, Spooren, Wilbert & Noordman, Leo (2007): Discourse and text structure. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (916–941). Oxford University Press, Oxford.
- Seguinot, Candace (1988). Pragmatics and the explicitation hypothesis. *TTR: Traduction, Terminologie, Redaction* 1(2), 106–114.
- Toury, Gideon (1984). Translation, literary translation and pseudotranslation. In E. S. Shaffer (ed.), *Comparative criticism* 6 (73–85). Cambridge: Cambridge University Press.
- Vinay, Jean Paul & Darbelnet, Jean (1995). *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. John Benjamins. Amsterdam. Fordította: J. C. Sager és M. J. Hamel.